

УДК 61.001.4:811.161.3

ПЫТАННІ БЕЛАРУСКАЙ МЕДЫЦЫНСКАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

В. І. Варанец

Кафедра рускай і беларускай моў

УА «Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт»

Тэрміналогія адыгрывае важнейшую ролю ў развіцці і папулярызацыі дасягненняў навукі і тэхнікі як ва ўласнай краіне, так і за яе межамі. Наяўнасць у мове разнастайных тэрміналагічных слоўнікаў сведчыць аб высокім узроўні развіцця самой мовы і вялікіх магчымасцях для міжнароднага навуковага абмену.

Ключавыя словы: тэрміны, слоўнікавы запас, лексічная база, граматыка, фаналогія, словаўтварэнне.

The terminology plays the major role in the development and popularization of the achievements in science and technology both in the home country and abroad. The presence in a language of various terminological dictionaries testifies of a high level of the language development and of big opportunities for the international scientific exchange.

Key words: terms, vocabulary, lexicon, grammar, phonology, word-formation.

Асноўнай моўнай адзінкай у галіне навукі, тэхнікі, вытворчасці з'яўляецца тэрмін. Тэрмін – паводле Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы – слова або словазлучэнне, якое дакладна абазначае пэўнае паняцце якой-небудзь спецыяльнай галіны навукі, тэхнікі, мастацтва і пад. Кожны новы аб'ект ці з'ява ў нашым жыцці патрабуюць сваёй назвы. Так нараджаюцца тэрміны, частка з якіх паступова пераходзіць з разраду прафесійнай лексікі да агульнаўжывальнай. Спецыфічнай асаблівасцю тэрміна з'яўляецца яго адназначнасць, дакладнасць і кароткасць. І вельмі важна захаваць гэтыя адзнакі ў перакладных тэрміналагічных слоўніках.

Пачатак 90-ых гадоў адзначаецца вялікім уздымам беларускай мовы, увядзеннем яе ў штодзённы побыт людзей, ужываннем у навучы і вытворчасці. А гэта, у сваю чаргу, запатрабавала наяўнасці беларускіх тэрміналагічных слоўнікаў. Умоўна кажучы, існуе два шляхі стварэння ўзгаданых вышэй слоўнікаў. Першы з іх грунтуецца на аснове выкарыстання лексічных сродкаў народнай мовы: дыялектаў, народных гаворак. Гэты спосаб, дарэчы, часта крытыкуецца пэўнай часткай мовазнаўцаў як “местачковы”, абмежаваны ў распаўсюджанні, вядомы толькі невялікай частцы людзей. Безумоўна, наяўнасць у слоўніку выключна дыялектнай лексікі сапраўды робіць кнігу аднабокай і не можа ахапіць увесь спектр прафесійнай запатрабаванасці тэрмінаў. У пэўнай ступені гэта бачна на прыкладзе “Кароткага расейска-беларускага фізіялагічнага слоўніка” А. Стасевіча і С. Варыёцкага, змест якога якраз і грунтуецца на дыялектных словах і наватворах. У аснове друго-

га шляху стварэння тэрміналагічных слоўнікаў ляжыць метады выкарыстання сучаснай агульналексічнай базы беларускай мовы і даволі шырокі спектр калькаў з іншых моў. Тут можна назваць у якасці прыкладу “Русско-белорусский медицинский словарь. Опыт словаря-справочника”, “Краткий терминологический словарь для медицинских сестёр” Л. Друяна. Адмоўным бокам гэтых выданняў стала іх відавочная штучнасць, поўная адарванасць да жывой беларускай мовы, што, дарэчы, бачыцца і ў моўным афармленні слоўніка. Таму адразу ж узнікае пытанне: а дзе яна – залатая сярэдзіна. Безумоўна, у сінтэзе розных шляхоў папаўнення лексічнага запasu мовы памножаным на строгае захаванне ўсіх уласцівых беларускай мове заканамернасцяў: граматычных, фаналагічных, словаўтваральных. У якасці станоўчага прыкладу, адпавядаюча пералічаным нормам, можна назваць “Руска-беларускі фізічны слоўнік”, у якім аўтары надаюць вялікую ролю і фанетычнаму аспекту спарадкавання тэрміналогіі, і лексічнаму нармаванню, і сістэмнаму падыходу да дзеяпраметнікавых структур. Спынімся на некаторых крыніцах папаўнення беларускамоўнай тэрміналагічнай лексікі больш падрабязна.

Паколькі доўгі час Беларусь была абмежавана палітычна, гэта адбілася і на беларускай мове, якая адчувала значную моўную экспансію суседзяў. Спачатку гэты былі паланізмы, затым пачалася павальная русіфікацыя мовы. Але любая аднабоковасць так ці інакш прыводзіць да абмежаванасці самой мовы. Таму вельмі важна захоўваць пэўныя прапорцыі ў пошуках шляхоў папаўнення мовы.

І тут нельга не ўзгадаць такую вялікую і жыватворную крыніцу як дыялектызмы. Гэта сапраўдны скарб беларускай мовы. Дарэчы, вядомы рускі мовазнаўца У. Даль быў вялікім прыхільнікам папаўнення рускай мовы ў XIX стагоддзі з рэзерву мясцовых гаворак. Дыялектная лексіка захоўвае і ўсе асаблівасці беларускай мовы, і надае каларыт слову, і вельмі часта ахоплівае значную тэрыторыю выкарыстання. Зрэшты, і сённяшні “Руска-беларускі слоўнік” пад рэдакцыяй К. Крапівы ўтрымлівае пэўную колькасць тых жа медыцынскіх тэрмінаў, што прыйшлі да нас з рэгіянальных гаворак: скула – чирей, кароста – чесотка, бредить – трызниць. Дапамогу ў гэтай справе могуць аказаць “Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча”, “Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі”, “Слоўнік Гродзенскай вобласці”. Асабліва гэтая крыніца можа дапамагчы ў стварэнні слоўнікаў малараспрацаваных тэрміналагічна галін навукі і тэхнікі, як, скажам, медыцына. Так, у “Русско-белорусском медицинском словаре” В. Воронца налічваецца больш за паўтысячы такіх слоў, што надае мове і своеасаблівы каларыт, і моўную непаўторнасць: оспа – ахврат, закупорка – захлоп, лакуна – затока.

Пра запазычанні. Пры перанасычэнні мовы іншамоўнымі словамі і калькамі з іншых моў сама мова губляе сваю самабытнасць і нават самастойнасць. Безумоўна, цесная інтэграцыя сусветнай супольнасці не можа не адбіцца і на працэсе ўзаемаабмену навуковымі і тэхнічнымі вынаходніцтвамі, што цягне ў сваю чаргу і папаўненне лексічнага запаса запазычаннямі. Але празмернае захапленне гэтым працэсам вядзе да моўнага самагубства. Увогуле, у нашай мове небагата слоў, што не маюць уласных эквівалентаў, і таму працэс паступовай русіфікацыі беларускай мовы, што адбываўся ў другой палове мінулага стагоддзя, нічым не абгрунтаваны. Так, у “Русско-белорусском словаре” пад рэдакцыяй К. Крапівы налічваецца больш за паўтысячы слоў, якія па-беларуску падаюцца ў варыянтнай форме, прычым прыкладна ў палове

выпадкаў на першае месца вылучаецца менавіта калька з рускай мовы: дворец – дварэц, палац; мысль – мысль, думка; топор – тапор, сякера. Такая ж сітуацыя, зрэшты, і з медыцынскай лексікай: грыжа – грыжа, кіла; заживление – зажыўленне, загаенне; туберкулёз – туберкулёз, сухоты; фистула – свішч, фистула; ядовитый – ядавіты, атрутны.

Што ж датычыцца неалагізмаў, то гэты працэс у невялікай ступені ўласцівы 20-ым гадам мінулага стагоддзя, калі тэрміналагічныя камісіі сутыкнуліся з праблемай стварэння і сістэматызацыі беларускай навуковай тэрміналогіі. Прыклады такой працы мы можам бачыць у выдадзеных у той час навуковых зборніках “Беларуская навуковая тэрміналогія”. Былі некаторыя спробы здзейснены і ў 90-ых гадах XX стагоддзя, у прыватнасці ў “Кароткім расейска-беларускім фізіялягічным слоўніку” А. Стасевіча і С. Варыёцкага. Частка гэтых слоў мае ўсе шанцы прыжыцца ў нашай мове, бо абгрунтаваны з пункту гледжання беларускага словаўтварэння: зажим – заціскач, параліч – паралюш, рецептор – успрымальнік. Іншыя словы выклікаюць пэўныя пытанні мэтазгоднасці іх ужывання і моўнага выжывання: дремота – сомжа, створка – счын, предсердие – прысенне.

Мова – не закасцянелая, непахісная пабудова. Пакуль рухаецца наперад жыццё, плённа развіваюцца ўсе галіны навукі, вытворчасці, абнаўляецца і мова. І чым шырэйшы яе лексічны запас, чым глыбей ахоплівае яна ўсе аспекты нашага жыцця, тым багацейшай і больш прадстаўнічай з’яўляецца і сама мова. Але гэта вельмі далікатная з’ява і адносіцца да яе трэба з адпаведнай увагай.

Літаратура

1. Абабурка М. Дыялектызмы і рэгіяналізмы ў беларускай мастацкай літаратуры 80-90 гадоў // Дыялекталогія і культура беларускай мовы. – Мн., 1991. – С. 3 – 5.
2. Багдзевіч А. У пошуку аптымальных варыянтаў тэрмінаў // Роднае слова. – Мн. 2000. №12. С. 42 – 44.
3. Бідэр Г. Шляхі развіцця лексікі беларускай літаратурнай мовы / Роднае слова. – Мн., 2001. №9. С. 32-34.
4. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі. – Мн., 1999.